

Kazimierz Pierzchała

ZAPOBIEGANIE SAMOBÓJSTWOM W ŚRODOWISKU WIĘZIENNYM

Samobójstwo jest poważnym problemem zdrowotnym a jego przyczyny są bardzo złożone¹. Czyn ten uważany jest za rodzaj śmierci dobrowolnej i traktowany jest jako pewien rodzaj wyboru, ponieważ może być rozważany w kategoriach procesu decyzyjnego. Pojawia się jednak wątpliwość, czy samobójstwo zawsze i w każdym przypadku jest aktem poprzedzonym pełną świadomością decyzji i pełnym wyborem².

Śmierć bywa często postrzegana jako forma niebytu społecznego i psychicznego, jednak jest przede wszystkim formą niebytu biologicznego. Samobójstwo odzwierciedla obyczaje, mentalność społeczną i osobniczą. Podlega również zmianom historycznym i kulturowym. Ze względu na wyjątkowo złożoną etiologię część naukowców zaproponowała uznanie badań nad samobójstwem za odrębną naukę³, którą określa się mianem suicydologii. Wydaje się jednak, że samobójstwo, będąc problemem społecznym, musi być traktowane jako jeden z przejawów zjawisk ujemnych czy wręcz patologii społecznej. Z drugiej zaś strony trudno zaprzeczyć, że zjawisko to różni się od innych przejawów patologii życia właśnie dlatego, że wkracza w dziedzinę dobrowolnego wyboru śmierci⁴. Według danych Komendy Głównej Policji w Polsce w 2009 roku 4384 osoby popełniły samobójstwo w tym 3739 mężczyzn. Analiza danych statystycznych potwierdziła, że większość aktów samobójczych dokonuje się w wyniku powieszenia – 72,1%.

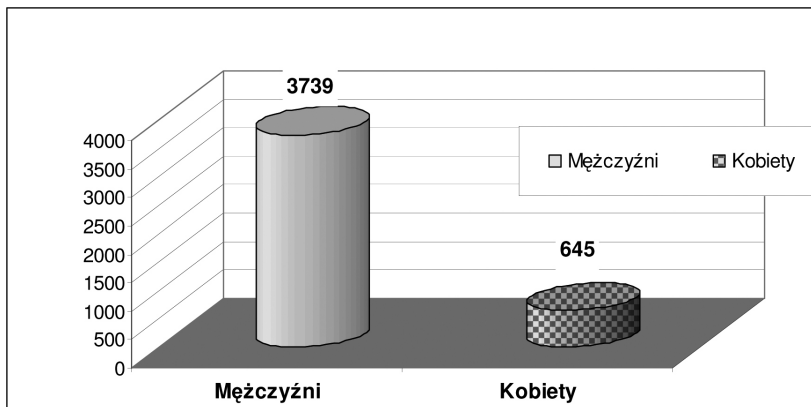
¹ M. Binczycka-Anholcer, *Przemoc w zakładach karnych*, [w:] B. Hołyst, S. Redo (red.), *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, Warszawa–Wiedeń–Kalisz 1996, s. 290.

² B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2007, s. 908.

³ B. Hołyst, *Samobójstwo-przypadek czy konieczność*, Warszawa 1983, s. 11.

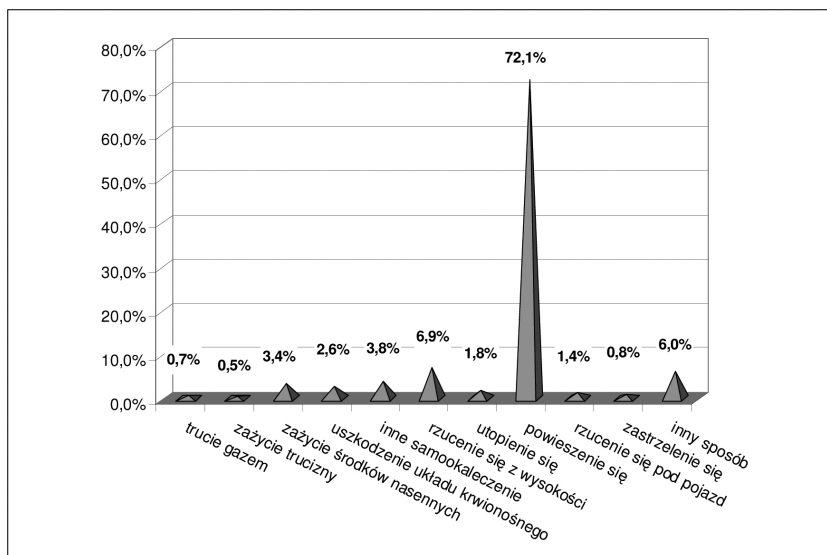
⁴ B. Hołyst, *Suicydologia*, Warszawa 2002, s. 624.

Rysunek nr 1. Akty samobójcze w 2009 roku

Źródło: opracowanie na podstawie danych z 2009 roku Komendy Głównej Policji; <http://www.statystyka.policja.pl/portals/st/954/50879/Samobojstwa.html> – dane na 14.01.2011.

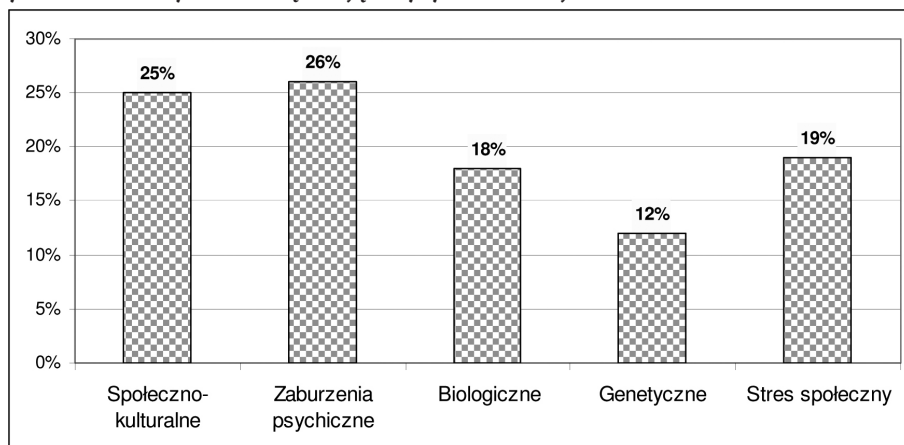
Rysunek nr 2. Forma popełnienia aktu samobójczego w 2009 roku

Źródło: opracowanie na podstawie danych z 2009 roku Komendy Głównej Policji; <http://www.statystyka.policja.pl/portals/st/954/50879/Samobojstwa.html> – dane na 14.01.2011.

Samobójstwo często bywa najpowszechniejszą przyczyną zgonów w warunkach więziennych i dlatego głównym zadaniem personelu penitencjarnego w zapobieganiu takim zdarzeniom jest rozpoznanie osób i okoliczności szczególnie zagrożonych tym zjawiskiem oraz przeprowadzenie skutecznej interwencji⁵. W tym celu na podstawie „Ankiety osoby pozbawionej wolności” przeprowadzono w pierwszym kwartale 2010 roku badania na grupie 320 osób pozbawionych wolności w dwóch zakładach penitencjarnych w Warszawie. Na podstawie wyników badań zidentyfikowano szereg ogólnych czynników, które w połączeniu ze sobą zwiększają ryzyko samobójstwa. Należą do nich czynniki społeczno-kulturowe, zaburzenia psychiczne, czynniki biologiczne, genetyczne oraz stres społeczny.

Rysunek nr 3. Czynniki zwiększające ryzyko samobójstwa

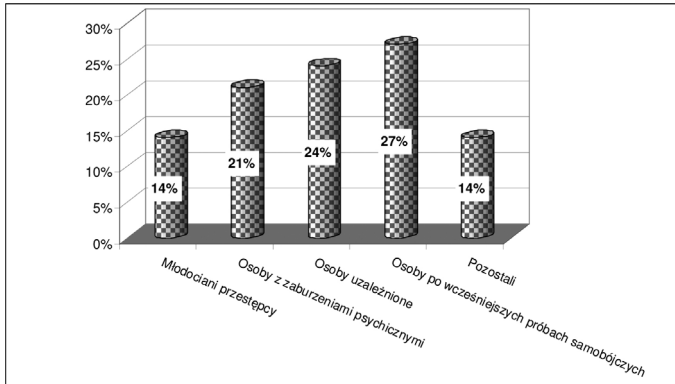

Źródło: opracowanie własne.

Analiza badań umożliwiła zidentyfikowanie poszczególnych grup wysokiego ryzyka, a mianowicie populacji więziennych wymagających specjalnej uwagi, ze względu na fakt częstszego występowania zjawiska samobójstwa. Należą do nich przede wszystkim: młodociani przestępcy, więźniowie w podeszłym wieku, osoby z zaburzeniami psychicznymi, osoby uzależnione, osoby po wcześniejszych próbach samobójczych.

⁵ Tamże, s. 985.

Rysunek nr 4. Grupy wysokiego ryzyka wśród populacji więziennej

Źródło: opracowanie własne.

Osoby pozbawione wolności jako grupa charakteryzują się znacząco wyższym wskaźnikiem samobójstw niż osoby będące na wolności. W aresztach śledczych wskaźnik samobójstw jest dziesięciokrotnie wyższy w stosunku do osób przebywających na wolności, natomiast w zakładach karnych, w których przebywają osoby skazane prawomocnym wyrokiem ten wskaźnik jest trzykrotnie wyższy w stosunku do pozostałej części społeczeństwa. Powyższe rozważania potwierdza fakt, że za wyższe wskaźniki samobójstw w środowisku więziennym odpowiada kilka znaczących czynników, do których możemy zaliczyć m.in. psychologiczny wpływ aresztowania oraz pozbawienia wolności. Wymieniona sytuacja ściśle wiąże się ze stresem życia więziennego i brakiem umiejętności radzenia sobie z nim. Kolejny czynnik stanowi populacja więzienna. Jak już wcześniej wspomniano w aresztach śledczych i zakładach karnych przebywają osoby z grupy o tradycyjnie najwyższym ryzyku samobójstwa, a mianowicie młodociani przestępcy, osoby z zaburzeniami psychicznymi i osoby uzależnione oraz po wcześniejszych próbach samobójczych. Środowisko więzienne może być izolowane od programów ochrony zdrowia w społeczeństwie, co w znacznym stopniu utrudnia lub powoduje brak dostępu do metod leczenia oraz profesjonalistów zajmujących się tym problemem⁶.

⁶ T. Kotlarczyk, *Usiłowania samobójcze tymczasowo aresztowanych i skazanych na karę pozbawienia wolności*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1987, nr 12–13, s. 40–68; tenże, *Samobójstwa tymczasowo aresztowanych i skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1997, nr 16–17, s. 53.

Trzecim czynnikiem jest sam zakład karny, który może nie mieć formalnej polityki i procedur identyfikacji więźniów o skłonnościach samobójczych oraz postępowania w takich przypadkach. Ostatnim czynnikiem odpowiadającym za omawiany wyższy wskaźnik samobójstw w zakładach penitencjarnych jest personel, który przez brak wykształcenia lub nadmiar obowiązków, nie dostrzega wczesnych sygnałów ostrzegających o możliwości samobójstwa.

Skupiając uwagę na temacie niniejszego artykułu, kwestie związane z zapobieganiem samobójstw wśród osób pozbawionych wolności powinno poprzedzać opracowanie profilu samobójstw, który stanowi ważny krok w kierunku ograniczenia ich liczby.

Pierwszy okres zwiększonego ryzyka związany jest ściśle z osobami tymczasowo aresztowanymi, którzy najczęściej popełniają samobójstwo w areszcie policyjnym lub śledczym. Należy przy tym zaznaczyć że w znacznej większości są to osoby młode w wieku od 20 do 25 lat, najczęściej wolnego stanu i aresztowani w drodze wykroczenia w przeważającej większości związanego z alkoholem lub narkotykami⁷. Wiąże się to z samym faktem aresztowania, gdzie na ogół większość osób jest pod wpływem substancji odurzających a popełniane samobójstwo zostaje dokonane w ciągu 24 godzin od zatrzymania. Kolejną sytuacją powodującą ryzyko popełnienia samobójstwa w nawiązaniu do osób tymczasowo aresztowanych jest rozprawa sądowa, gdzie aresztowani stają przed sądem i oczekują osądzenia winy i surowej kary.

W porównaniu z osobami tymczasowo aresztowanymi w warunkach zakładu karnego linia wiekowa popełniających samobójstwo jest wyższa. Osoby popełniające samobójstwo w zakładach karnych plasują się w przedziale wiekowym między 30 a 35 lat i najczęściej są skazane prawomocnym wyrokiem za użycie przemocy, a ponadto popełniają samobójstwo po dłuższym okresie pozbawienia wolności. Dość częstym przypadkiem popełnianych samobójstw wśród więźniów jest konflikt na terenie zakładu karnego ze współwięźniami lub władzami więziennymi. Kolejną przesłanką są konflikty rodzinne oraz negatywne postanowienia sądu.

Należy w tym miejscu przypomnieć samą kwestię pozbawienia wolności, która w pewnym sensie może oznaczać utratę wolności, wsparcia społecznego i rodziny jak również lęk przed nieznanym, przemocą fizyczną i molestowaniem seksualnym. Do zaistnienia faktu samobójstw w zakładach karnych

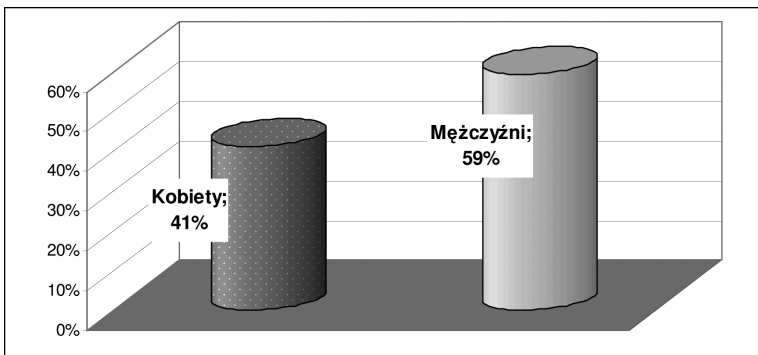
⁷ S. Wrona, *Samobójstwo tymczasowo aresztowanych i skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1967, nr 16–17, s. 47 i nast.

wśród więźniów przyczynia się również niepewność i obawa o przyszłość, wstyd i poczucie winy w związku z popełnionym przestępstwem oraz lęk lub stres związany ze złymi warunkami środowiskowymi⁸.

Niezależnie od przedstawionych profili wszyscy osadzeni charakteryzują się kilkoma wspólnymi cechami o skłonnościach samobójczych. Należy do nich m.in. forma popełnienia samobójstwa. Najczęściej samobójstwo dokonywane jest przez powieszenie, gdy osoba znajduje się w odosobnieniu – izolacie lub osobnej celi, w godzinach nocnych. Kolejny czynnik stanowi słabe wsparcie społeczne i rodziny. Niezależnie od tego jakie są słabe strony osób pozbawionych wolności ostateczną drogą prowadzącą do samobójstwa stanowi poczucie beznadziejności.

Analiza badań wykazała, że najwięcej samobójstw w środowisku więziennym występuje z udziałem mężczyzn, mimo tego ryzyko samobójstwa w przypadku kobiet pozbawionych wolności jest również wysokie, co stanowi liczbę pięciokrotnie wyższą niż w przypadku kobiet na wolności.

Rysunek nr 5. Płeć osób popełniających samobójstwa

Źródło: opracowanie własne.

Jak już wcześniej wspomniano najlepszym sposobem zapobiegania samobójstwom w środowisku izolacji penitencjarnej jest opracowanie planu, który przede wszystkim powinien zawierać program szkolenia przeznaczony dla personelu więziennego, procedury systematycznego badania osób pozbawionych wolności, mechanizm utrzymania ciągłej komunikacji oraz

⁸ P. Moczydłowski, *Zapobieganie samobójstwom osób pozbawionych wolności*, Warszawa 1993.

środki wspierające ten plan. Biorąc pod uwagę powyższe rozważania należy stwierdzić, że więźniowie wchodzą w środowisko więzienne z pewną indywidualną gotowością do samobójstwa. Połączenie kilku czynników powodujących kryzys może doprowadzić do załamania psychicznego i społecznego, a w końcu do samobójstwa. Ryzyko samobójstwa w większości przypadków wzrasta w skutek wydłużającej się izolacji społecznej i fizycznej oraz braku dostępnych źródeł wsparcia, dlatego też istotnym elementem wpływającym na zapobieganiu takim sytuacjom jest interakcja społeczna.

BIBLIOGRAFIA

- Binczycka-Anholcer M., *Przemoc w zakładach karnych*, [w:] B. Hołyst, S. Redo (red.), *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, Warszawa–Wiedeń–Kalisz 1996.
- Hołyst B., *Samobójstwo – przypadek czy konieczność*, Warszawa 1983.
- Hołyst B., *Suicydologia*, Warszawa 2002.
- Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2007.
- Kotlarczyk T., *Usiłowania samobójcze tymczasowo aresztowanych i skazanych na karę pozbawienia wolności*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1987, nr 12–13, s. 40–68 oraz *Samobójstwa tymczasowo aresztowanych i skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1997, nr 16–17.
- Moczydłowski P., *Zapobieganie samobójstwom osób pozbawionych wolności*, Warszawa 1993.
- Wrona S., *Samobójstwo tymczasowo aresztowanych i skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1967, nr 16–17.

LITERATURA POMOCNICZA

- Pierzchała K., Cekiera Cz., *Człowiek a patologie społeczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Pierzchała K., Cekiera Cz., *Zwalczanie patologii społecznych w systemie penitencjarnym Polski i USA*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Pierzchała K., *Zakład karny, jako instytucja totalitarna*, [w:] *Problemy alkoholizmu*, nr 3, Warszawa 2006.
- Pospiszyl I., *Patologie społeczne*, PWN, Warszawa 2008.

SUMMARY

PREVENTING SUICIDE IN THE PRISON ENVIRONMENT

This article is an attempt to place an individual committing suicide into a scientific framework and to put the problem into medical terms. However, it seems that suicide is a social issue, and needs to be addressed as a social pathology. Suicide is the most common cause of death in penal institutions and that is the reason why the main task of the prison staff is prevention by means of learning to recognize individuals and situations that pose such danger and carrying out effective interventions.

The article presents the result of research into factors that increase the likelihood of suicide with a verification of a high-risk groups. The research indicates that the incarcerated as a group have a much higher suicide rate in comparison to those who enjoy freedom. Another important point for consideration is the existence of a policy and procedures of identification of prisoners who are prone to commit suicide, with the inclusion of rules of conduct in such cases in a penal institution or the lack of thereof.

What is more, the discussion on the issues connected with suicide prevention should be preceded by a study of the profile of the suicides themselves, which would greatly improve the chance of diminishing their numbers. The importance of this article lies in indicating research of personality traits of individuals prone to suicide and of a method of preventing suicide among the incarcerated.